

**Papp István
Antal István feljegyzése a népi írókról**

A magyar népi mozgalom eszmetörténeti helyének pontos meghatározása – más, harmadik utas irányzatokhoz hasonlóan – komoly próbatételek elé állította, s valószínűleg még állítja is, a kutatókat. A népiek esetében használt jobboldali/baloldali jelzők mindegyikének megvan a maga jogosultsága, főként, ha a csoport legfontosabb képviselőinek életútját külön-külön vizsgáljuk. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy még azt sem lehet egyértelműen megállapítani, hogy az aktuális hatalmi elithez képest ellenzékiek vagy kormánypártiak voltak-e a népiek. Ez a sajátos pozíció mind a Horthy-, mind a Rákosi-, mind pedig a Kádár-korszak vonatkozásában igaz, ezért kérdéses, hogy lehet-e ennél pontosabban meghatározni a magyar népiség eszme- és politikatörténeti helyét. Mindenesetre a népieket kizárólag markánsan ellenzéki vagy kizárólag az aktuális hatalommal együttműködő irányzatként jellemző véleményeket érdemesnek tűnik árnyalni.

A Horthy-korszakban több olyan kormányzati pozíciót betöltő politikus is akadt, akihez a népi írók és értelmiségiek bizonyos fokú várakozással viszonyultak. Így volt ez az 1932-ben miniszterelnökké kinevezett Gömbös Gyula esetében is, akinél leginkább az írókkal való személyes találkozót és az Új Szellemi Front történetét – ha egyáltalán lehet szervezetszerű történetről beszélni – szokás kiemelni.¹ Korábbi álláspontommal összhangban a találkozót önmagában messze valós súlyán felül értékelt eseménynek tartom,² viszont annyit feltétlenül érdemes megjegyezni, hogy bizonyos fokig logikus volt a népiek érdeklődése a miniszterelnök politikája és szóhasználata iránt. A közös ellenfél, Bethlen István gazdasági liberalizmusa és a földreformtól, valamint az általános választójog bevezetésétől való határozott tartózkodása a magukat vele és politikai rendszerével szemben pozicionáló népieket Gömbös partnereivé, szövetségeseivé tehetné volna.³ A végül tartós eredményt, együttműködést nem hozó kapcsolatfelvételben a legfontosabb szerepet Zilahy Lajos játszotta.⁴ Am akadtak más személyiségek is a kormányfő környezetében, akik felfigyeltek a népi mozgalomra, és bizonyos törekvéseiket integrálhatónak tartották valamiféle konzervatív irányultságú reformpolitika szolgálatában. Utalhatunk Kozma Miklós belügyminiszter személyére,⁵ illetve az alábbiakban közölt feljegyzés szerzőjére, Antal Istvánra.

A szerzőség kérdése kezdetben nem tűnt egyértelműnek. Az 1952 februárjában legépel, valamivel több mint egy oldal terjedelmű szöveg alján felerészt olvashatatlan aláírás szerepel. A dokumentumot Sinka István személyi dossziéjába fűzték le, amely a költőre vonatkozó állambiztonsági iratok legfontosabb forrása. A feljegyzésre még korábbi kutatásaim során figyeltem fel, mivel első olvasásra kiderült, hogy írója fontos adalékokkal szolgál a népiek és a Horthy-korszak második felének kormányai közötti kapcsolatokról. Elkövettem azt a hibát, hogy a feljegyzést a dosszié többi részétől külön vizsgáltam, így egy ideig tévúton jártam a szerző személyét illetően. Ugyanis kétszer is szerepel a „*miniszterelnökségi államtitkár*” mint a visszaemlékező kormányzati tisztségének megnevezése, és a szerző mindkétszer az 1936-os évszámot társította ehhez, második alkalommal Gömbös Gyula kabinetjét megnevezve. Az 1932 októberében felállt kormányban a Miniszterelnökség politikai államtitkári posztját Darányi Kálmán, az adminisztratív államtitkárit pedig Bárczy István kapta meg.⁶ 1952 februárjában az előbbi már régen nem élt, az utóbbi pedig svájci emigrációban töltötte mindennapjait. Így mindketten kiestek a potenciális szerzők köréből, ráadásul egyikük esetében sem merült fel a népiekhez fűződő kapcsolat. Mindezen túl Darányi Kálmán 1935

januárjában átvette a földművelésügyi tárca vezetését Kállay Miklóstól,⁷ így 1936-ban már nem volt államtitkár. Darányi pozícióját – némiképp rögtönzött módon, regényes körülmények között – Tahy László örökölte,⁸ aki viszont 1940 márciusában meghalt,⁹ vagyis megint nem lehetett a feljegyzés írója.

A következő lehetőségként Pataky Tibor személye merült fel. A forrásban szó esik a „*miniszterelnökség nemzetpolitikai osztálya*”-ról, az irodalmi életben és a kormányzati propagandában játszott szerepéről. Sajnos a megfogalmazás többféle értelmezésre ad módot: a Miniszterelnökség II., Nemzetiségi és Kisebbségi Osztálya 1922. február 10-én alakult meg mint a magyarságpolitika kormányzati szerve.¹⁰ A Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálatát viszont Teleki Pál kormányfősége idején állt fel 1940 novemberében, Alföldy Alajos igazgatásával.¹¹ Alföldy egyértelműen Teleki protezsáltja volt, ő hozta be a politikába, nem kapcsolódott a Gömbös által favorizált fiatalokhoz. Pataky viszont szóba jöhetett mint szerző, hiszen már 1938-as tényleges államtitkári kinevezése előtt, 1933-tól „államtitkári címmel és jelleggel felruházott miniszteri osztályfőnök”-ként fogta össze a határon túli magyar közösségek ügyeit.¹² Ám Pataky szerzőségét mégsem az előbb ismertetett, kissé bizonytalan címbeosztás zárta ki, még csak nem is az, hogy 1951-ben Kunszentmártonba telepítették ki, s csupán halála előtt két hónappal költözhetett testvéréhez Pécelre,¹³ hanem az, hogy a feljegyzésben olyan eseményekről történt említés (sajtó- és irodalompolitikai akciók, a lillafüredi írótalálkozó), melyekről felszínes ismeretekkel rendelkezhetett, hiszen szakpolitikai profilja egészen más volt.

Mivel a feljegyzést tartalmazó oldalak alján szereplő szignó második része igen nagy biztonsággal „*fogoly*” szónak olvasható, arra jutottam, hogy egy börtönbüntetését töltő személlyel írathatta le az Államvédelmi Hatóság egy, a népi írókhoz kapcsolódó ügyben eljáró tisztje a lentebb közölt szöveget. A kérdéses ügyet végül Sinka István dossziéjában találtam meg. Ugyanis a 49/41. számú ügynök 1952. január 16-án kelt jelentésében többek között Sinka és Szabó Lőrinc baráti viszonyáról értekezett, amely akkor alakult ki, „*amikor ő (Sinka) Szabó lányával, Gáborjáni Szabó Klára-val együtt Antal István volt propaganda miniszter felkérésére ú.n. »népi irodalmi estétet« tartott*”.¹⁴ E közlés nyomán Fazekas István államvédelmi hadnagy javasolta Antal István kihallgatását Sinka és a „népi írók csoportjára” vonatkozóan.

A négy héttel később, 1952. február 11-én papírra vetett feljegyzés szerzője valóban sok olyan tényről közölt, amelyről első kézből tudhatott. Ezek után már csupán az a kérdés, hogyan oldhatjuk fel azt az ellentmondást, hogy a szerző magáról mint 1936-ban hivatalban lévő államtitkárról beszélt. Úgy vélem, hogy két magyarázat lehetséges. Antal Istvánt 1932. október 1-jével nevezték ki miniszteri tanácsosi rangban a miniszterelnökség sajtóosztályának élére, majd 1935. április 17-én az Igazságügyminisztérium politikai államtitkárává.¹⁵ A kortársak röviden csak „sajtófőnök”-nek címezték, ráadásul csupán 1936 januárjában vette át ténylegesen hivatalát az Igazságügyminisztériumban, miután elintézte még néhány, Gömbös Gyula által fontosnak és kényesnek tartott ügyet. Antal tehát egy időben volt államtitkár és dolgozott a Miniszterelnökségen, s ez mosódhatott össze a fejében. Végül is 1944 ősze óta – kisebb megszakításokkal – letartóztatásban volt, előbb a nyilasok, majd az amerikaiak, végül 1945 ősztől a magyar politikai rendőrség fogságában. 1946-ban háborús bűnösnek először halálra ítélték, majd Tildy Zoltán köztársasági elnök elfogadta kegyelmi kérelmét, így 1960-as szabadulásáig életfogytiglani börtönbüntetését töltötte.

A külső világ elől elzárt Antal számára könnyebben összefolyhattak az események, hiszen csak saját emlékeire támaszkodhatott. Másrészt az is előfordulhatott, hogy nem akarta terhelni

kihallgatóit tisztségei pontos és kimerítő leírásával, s valamiféle érthető leegyszerűsítéshez folyamodott. Ezért úgy írt magáról, mint a Gömbös-kormány 1936-ban hivatalban lévő miniszterelnökségi államtitkáráról, amivel a lényegét illetően nem vétett nagyot, viszont a forrás közzetevőjét egy ideig bizonytalanságban tartotta.

Bár Antal Istvánnak elvileg a népi írókhoz fűződő kapcsolatairól kellett volna számot adnia, a feljegyzésben csupán Féja Géza személye került szóba. Nem kizárt, hogy másokról is felidézte emlékeit, s az egyes részeket külön-külön használták fel. Ezzel együtt elég furcsa, hogy Sinka István személyi dossziéjába miért a Féjával kapcsolatos feljegyzések kerültek, hiszen nagyon valószínűtlen, hogy a Békéscsabán, afféle belső számúzetésben élő Féja ne állt volna állambiztonsági megfigyelés alatt. Ezt azonban közvetlenül nem, csak közvetett módon tudom bizonyítani, vagy legalábbis feltételezni. A Féjához hasonlóan vidéken, Balatonakarattyan élő Kodolányi Jánosra a politikai rendőrség külön személyi dossziét nyitott, amelyet azonban – sajnos nem tudni mikor – megsemmisítettek. Féja esetében viszont nincs arra vonatkozó nyom, hogy ehhez hasonló dossziéba gyűjtötték a rá vonatkozó adatokat.

Összességében mégis furcsa, hogy Antal István nem Sinka Istvánra vonatkozó emlékeit elevenítette fel, vagy ha így is tett, nem az erre vonatkozó feljegyzés került ide. Ez azért is különös, mert az igen szorgalmasan dolgozó 49/41. számú ügynök egy évvel korábban, 1950. február 3-án kelt jelentésében érdekes információkat továbbított Sinka és Antal kapcsolatáról. Ezek szerint a Délvidék visszacsatolását követően Sinka barátaival együtt ellátogatott Szabadkára, s mivel a nyilvánosság előtt „a magyar szocializmus”-ról beszélt, egy rendőrtiszt kivezette a pódiumról, és eljárás indult ellene. Az ügyet személyesen Antal simította el, aki Sinka érdekében sikerrel interveniált Vladár Gábornál, a Curia elnökénél.¹⁶ A történet sem ekkor, sem később nem keltette fel az ÁVH érdeklődését.

Az államvédelmi tisztek hanyagságáról, tévedéséről, netán Antal István tudatos eljárásáról volt szó? Természetesen az életfogytiglani börtönbüntetését töltő egykori miniszternek nem állt különösebben az érdekében, hogy pontos és kimerítő vallomást tegyen a vele egykor jó viszonyt ápoló népiekről. Mivel nem ismerjük a feljegyzés születésének körülményeit, nem tudjuk, hogy kényszerítették, esetleg hitegették-e Antalt valamilyen kedvezménnyel, egyáltalán mennyit tudathattak előzetesen a népiekhez fűződő kapcsolatairól. Gyaníthatóan nem túl sokat, mivel két fontos eseményről nem esik szó a szövegben. Sem az 1935. áprilisi, Gömbös és a népiek között lezajlott összejövétel nem került szóba, sem az 1942. őszi lillafüredi írókonferencia, amelynek Antal az egyik kitalálója és szervezője volt. Érdekes, hogy emlékirataiban sem ejtett szót Antal a kormányfő és az írók találkozásáról, ami arról is árulkodhat, hogy a kabinet nézőpontjából ennek jóval kisebb súlya és jelentősége volt, mint az értelmiségi körökben. Emellett nem került szóba Antalnak és Féjának a német megszállás után nagyon is élő kapcsolata. A kiadott levelezés szerint¹⁷ 1944 nyarán az író többek között Németh László és Török Sándor érdekében járt közben a Sztójay-kormány igazságügyi tárcáját vezető Antal Istvánnál.

Az sem kizárt, hogy egy hosszabb szöveg egy részével van dolgunk, mivel az első mondatban a népiekről mint csoportról esik szó, s ez után olvasható az „*először Féja Gézával kerültem kapcsolatba*” kitétel. Ez arra is utalhat, hogy személyenként elevenítette fel az ismereteit Antal, ami viszont továbbra sem magyarázza meg, hogy a Féjáról szóló rész miért került Sinka István dossziéjába. Azért is érdemesnek tartom Antal feljegyzését közölni, mivel 1936 utáni történésekkel is foglalkozik, s az 1960-as években írott memoárját, amely egész politikai pályafutását felölelte volna,¹⁸ Gömbös halálával, illetve saját magának a Darányi-kormányból való kényszerű távozásával zárta le.

A forrást javítások nélkül, betűhíven közlöm. Érdekes, hogy viszonylag kevés elütéssel, helyesírási hibával találkoztunk, ami Antal műveltségét ismerve nem meglepő, s talán az sem kizárt, hogy saját kezűleg gépelte vagy legalábbis írta le a szöveget. Ez utóbbi nem lenne szokatlan eljárás, s voltaképpen igazodna az Államvédelmi Hatóság azon gyakorlatához, hogy a börtönbüntetésüket töltő személyeket egy-egy konkrét ügyben elővették, s leírták velük, mit tudnak a vád alá helyezett ismerősükről.

Feljegyzés

Budapest, 1952. február 11.-én.

1936-ban, mint miniszterelnökségi államtitkár ismertem meg azt az írói csoportosulást, mely „népi írók” néven volt közismert.¹⁹ A csoport tagjai közül először Féja Gézával kerültem kapcsolatba.

Féja Géza 1936-ban, mikor a Gömbös kormány miniszterelnökségi államtitkára voltam elküldötte nekem dedikálva több tanulmányát.²⁰ Ezek alapján szükségesnek tartottam, hogy vele személyesen is megismerkedjem,²¹ ezért meghívtam őt hivatalomba, ahol több alkalommal megbeszélést folytattam vele, főként irodalompolitikai kérdésekről. Ezeknek a megbeszéléseknek alapján, s Féjának hozzám s rajtam keresztül a horthysta kormányhoz²² való viszonya alapján tudom, hogy Féja, bár fenntartotta a rendszerhez viszonyítva radikális nézeteit az agrár kérdéstről, sok tekintetben közeledett a kormány álláspontjához, s az agrárkérdés megoldását a horthysta kormánytól remélte.²³

Ennek alapján 1944-ben megbízást adtam Féjának arra, hogy egy Kossuth életét tárgy- [sic!] folyóirat szerkesztését kezdje meg.²⁴ Féja a megbízatást el is vállalta, azonban a folyóirat nem jelent meg a németek közben megtörtént bevonulása miatt.²⁵

Féja irodalmi tevékenységével kapcsolatban tudom azt, hogy azok beállítottsága alapján alkalmasnak tartották őt arra, hogy a kormány lapjánál a „Magyarország”-nál mint újságíró dolgozzon. A lapban számtalan, főként irodalmi vonatkozású cikke jelent meg, azonban politikai vonatkozású írásai is megjelentek.²⁶

Féja tagja volt annak az irodalmi tanácsadó szervnek, melyet Teleki Pál hívott életre, s amely előbb a miniszterelnökség nemzetpolitikai osztálya, majd a nemzetvédelmi és propaganda minisztérium mellett működött. Ez a bizottság véleményezte a minisztérium kiadásában megjelenő Nemzeti Könyvtár kiadványait, s szolgált tanácsokkal irodalompolitikai kérdésekben. Ez a megbízatás a kormány bizalmának jele volt ezzel az irodalmi csoporttal, s annak egyes tagjaival szemben.²⁷

Tudomásom van arról, hogy ennek az írói csoportnak a tagjai, köztük Féja Géza is, kapcsolatban állt Kádár Gyula vezérőrnaggyal, aki a VKF VI. osztálya vezetője volt.²⁸ Ez az osztály adta ki azokat a fasiszta szellemű propaganda kiadványokat, melyeket a honvédség keretein belül terjesztettek, s amelynek egy részét emlékezetem szerint ennek a csoportosulásnak a tagjai írtak, vagy szerkesztettek.²⁹

[ÁBTL 3.1.5. O-9185. Sinka István 192–193. Géppel írt szöveg.]

Levéltári források

Betekintő 2018/1.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. Operatív dossziék

O-9185. Sinka István

Nyomtatásban megjelent források

Antal, 2004

Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Szerk., bev., jegyz.: Gergely Jenő. Budapest, Palatinus.

Féja, 1980

Féja Géza: *Viharsarok*. 3. kiadás. Budapest, Szépirodalmi.

Féja, 2003

Féja Géza levelezése. Szerk., összeáll.: Féja Endre. Budapest, Nap.

Gergely, 2004b

Adatok az Antal-Gömbös féle „dömpingsajtó” megteremtéséhez. (Részletek Antal István emlékirataiból). Közli: Gergely Jenő. *Múltunk*, 2. sz. 243–287.

Haraszti, 2007

Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Szerk., névmutató: Haraszti György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina.

Kádár, 1984

Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronköhidáig*. I–II. kötet. 2. kiadás. Budapest, Magvető.

Varga – Patyi, 1972

Varga Rózsa – Patyi Sándor: *A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom (1920–1960)*. Budapest, Akadémiai.

Hivatkozott irodalom

Ablonczy, 2005

Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest, Osiris.

Bartha, 2017

Bartha Ákos: A Nemzeti Radikális Párt (1930–1936) és sajtója. *Magyar Könyvszemle*, 3. sz. 292–318.

Borbándi, 1983

Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. New York, Püski.

Fedinec, 2015

Betekintő 2018/1.

Fedinec Csilla: Az ismeretlen eminenciás – Pataky Tibor élete, II. rész (1921–1953). *Kommentár*, 3–4. sz. 69–88.

Gergely, 2001

Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Budapest, Vince.

Gergely, 2004a

Gergely Jenő: Bevezetés. In *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai*. Szerk., bev., jegyz.: uő. Budapest, Palatinus. 13–62.

Gyurgyák, 2012

Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Budapest, Osiris.

Kerepeszki, 2014

Kerepeszki Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Pécs–Budapest, Kronosz – Magyar Történelmi Társulat.

Lackó, 1996

Lackó Miklós: Az Új Szellemi Front történetéhez. In uő: *Sziget és külvilág*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. 99–164.

Ormos, 2000

Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. I. kötet. Budapest, PolgART.

Papp, 2012

Papp István: *A magyar népi mozgalom története*. Budapest, Jaffa.

Péterfi, 2011

Péterfi Gábor: *Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézetei*. Budapest, L'Harmattan.

Standeisky, 2005a

Standeisky Éva: Honvággy és szabadságvággy szorításában. Zilahy Lajos hazacsalogatása: kísérlet és kudarc. In uő: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 414–422.

Standeisky, 2005 b

Standeisky Éva: Nemzetföltők. Írók, politikusok, katonák 1942-ben Lillafüreden. In uő: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 15–54.

Vonyó, 2014

Vonyó József: *Gömbös Gyula*. Budapest, Napvilág.

¹ Az Új Szellemi Frontról mindmáig a legtárgyilagosabb, legalaposabb összefoglaló: Lackó, 1996.

² Papp, 2012: 89.

³ A Bethlen István és Gömbös Gyula politikai programja közötti különbségekről lásd Gergely, 2001: 219–238.; Vonyó, 2014: 166–179.

⁴ Zilahy politikai szerepéről lásd Standeisky, 2005a.

⁵ Kozma Miklós és egyes népiek (Németh László, Szabó Lőrinc, Kodolányi János) viszonyáról Ormos, 2000: 290–294.

⁶ Gergely, 2001: 223.

⁷ Kerepeszki, 2014: 54.

⁸ Antal István elbeszélése szerint a berni követnek kinevezett Tahy éppen állomáshelyére tartott, amikor Komáromnál leszállították a gyorsvonatról, és autóval sebtében a fővárosba vitték, hogy letegye a hivatali esküt. Antal, 2004: 355–356.

⁹ <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC15363/15382.htm> (letöltés ideje: 2018. január 29.).

¹⁰ Fedinec, 2015: 70.

¹¹ Ablonczy, 2005: 484.

¹² Fedinec, 2015: 72.

¹³ Uo. 85–87.

¹⁴ 49/41. számú ügynök jelentése, 1952. január 16. ÁBTL 3.1.5. O-9185. 189.

¹⁵ Gergely, 2004a: 21, 25.

¹⁶ 49/41. számú ügynök jelentése, 1950. február 3. ÁBTL 3.1.5. O-9185. 43.

¹⁷ Németh László levele Féja Gézának, 1944. augusztus., Török Sándor levele Féja Gézának 1961. január 19. Mindkét levelet közli Féja, 2003: 175–176, 258–259.

¹⁸ Gergely, 2004b: 245.

¹⁹ Nem kizárt, hogy Antal eltévesztette az évszámot és valójában 1935-re gondolt, amikor április 18-án Zilahy Lajos villájában sor került Gömbös Gyula és a népiek, közülük Féja Géza találkozására. Lásd Borbándi, 1983: 171–174. Nagyon valószínűtlennek tűnik, hogy Antal István nem bírt tudomással ezen eseményről, bár ő maga nem volt személyesen jelen.

²⁰ 1936-ig három könyv jelent meg Féja Géza közreműködésével: 1934-ben a Kazinczy Kiadónál az *Élet és álom. Eredeti magyar népmesék* és a Magyar Könyvbarátok kiadásában a *Mesélő falu*. Mindkét kötet anyagát Féja gyűjtötte össze. 1936-ban *Jóslások Magyarországról* címmel Ady Endre publicisztikai írásait szerkesztette és látta el előszóval Féja. Az első saját neve alatt megjelent munka, a nevezetes *Viharsarok* 1937-ben látott napvilágot.

²¹ Aligha fedí a valóságot Antal állítása, hiszen mind ő, mind pedig Féja Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjában mozogtak. Lásd Bartha, 2017, különösen 321–322. A fajvédőként induló Gömbös és Bajcsy-Zsilinszky, illetve a közelükben lévő hívek és munkatársak életpályája számos ponton találkozott. A fajvédők politikai nemzedék jellegéről Gyurgyák, 2012: 13.

²² A talányos megfogalmazás voltaképpen elfedi a lényegét: Féja Géza Darányi Kálmán miniszterelnökségét kivéve, amikor a *Viharsarok* elleni perben elítélték, sokkal inkább a kormánypárti, mint az ellenzéki erőterben mozgott.

²³ Féja még a *Viharsarok* utószavában is így fogalmazott: „A mai Magyarország reformja csak egyetlen úton képzelhető el, úgy, hogy szabad utat engedünk az alulról induló terveknek és szándékoknak. A népek számarányához mért megfelelő szerepet kellene biztosítanunk a községi képviselőtestülettől kezdve a parlamentig. A népre épített s ma elnyomó szerepet játszó, önkéntelenül is népellenes módszerekkel és lelkeséggel dolgozó rétegeket, intézményeket csakis így kényszeríthetnők a néppel való együttműködésre.” Féja, 1980: 247.

²⁴ Antal alighanem Kossuth Lajos halálának 50. évfordulójára készülődve adhatott valamilyen megbízást az írónak. A hivatalos állami ünnepek az ország német megszállása miatt elmaradtak. Féja Géza már az 1930-as években több írásában foglalkozott Kossuth Lajos eszméivel, 1942-től pedig külön könyvön dolgozott, amelyben nagy teret kívánt szentelni a Duna-konföderáció gondolatának. A végül kéziratban maradt kötet 1987-ben látott napvilágot. Lásd Péterfi, 2011: 227–231.

²⁵ Antal megjegyzése azt sugallja, mint a Féja számára törést jelentett volna a német megszállás, többé nem publikálhatott volna. Ez azonban nem így volt, hiszen 1944 szeptemberéig jelentek meg – igaz, ekkor már nem politikai, hanem irodalmi és művelődéstörténeti jellegű – írásai a *Magyarországban* és a *Magyar Életben*. Vö. Varga-Pátyi, 1972: 90–91.

²⁶ Féja 1934-től 1944-ig folyamatosan publikált a Magyarország hasábjain, személyét nem érintették a lap életében történt markáns változások. Zilahy Lajos hívta őt a laphoz és Féja nem csupán patrónusa távozását, hanem az ellene indított pert, az 1939-es államosítást, sőt a német megszállást is átvészelte.

²⁷ A népiek közül Asztalos István, Bibó Lajos, Bodor György, Dömötör Sándor, Erdélyi József, Jankovich Ferenc, Juhász Géza, Illyés Gyula, Kádár Lajos, Kertész Dániel, Kodolányi János, Kristó Nagy István, Sértő Kálmán, Sinka István, Szabó Pál, Szij Rezső, Tamási Áron, Tatay Sándor és Veres Péter könyvei láttak napvilágot a sorozatban.

²⁸ Kádár Gyula 1942. augusztus 1-jétől 1943. augusztus 1-jéig állt Vezérkari Főnökség 6., sajtó és propaganda osztályának élén. Lásd Haraszi, 2007: 208–209., 9. lj. Antal viszont nem említette, hogy éppen 1942. november 20-a és 22-e között került sor a lillafüredi Palotaszállóban a kortárs írók egy részének és Kállay Miklós miniszterelnöknek, valamint Nagybacsoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszternek a találkozójára. Az írótalálkozó fő szervezője kormányzati oldalról éppen a tárca nélküli miniszteri tisztelet betöltő, a háborús propagandáért felelős Antal István volt. Az eseményről lásd Standeisky, 2005b.

²⁹ Antal dehonesztáló megjegyzése mögött nem csupán az lehet, hogy igyekezett a kihallgatói szája íze szerint fogalmazni, hanem az is, hogy rossz viszonyban volt Kádár Gyulával. Az utóbbi valóban jelen volt a lillafüredi írókonferencián, ám emlékiratai tanúsága szerint nem a népiekkel, hanem Zilahy Lajossal és Márai Sándorral ápolt közelebbi viszonyt az írók közül. Kádár, 1984: 453–454, 462.